

PAPER DETAILS

TITLE: ANADOLU IMAM HATİP LİSELERİ HADİS DERSİ ÖĞRETİM PROGRAMI VE DERS KİTABI
ÜZERİNE BAZI MÜLAHAZALAR

AUTHORS: Hüseyin AKYÜZ

PAGES: 1-14

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/498075>

ANADOLU İMAM HATİP LİSELERİ HADİS DERSİ ÖĞRETİM PROGRAMI VE DERS KİTABI ÜZERİNE BAZI MÜLAHAZALAR

Hüseyin AKYÜZ*

Öz

Anadolu İmam Hatip Liselerinde okutulan derslerden biri de Hadis dersidir. Bu dersin öğretim programı ve ders kitabı, 2017 yılından itibaren günün şartları dikkate alınarak güncellenmiştir. Bu yeni değişikliğin başarıya ulaşabilmesi için izleme değerlendirme sonuçlarına ihtiyaç duyulacağı aşikârdır. İşte bu makale, böylesi bir gayeyi gerçekleştirme adına kaleme alınmıştır. Makalede Hadis dersi öğretim programı ve ders kitabı birlikte incelenmiştir. Yer yer ders kitabında yazım yanlışları saptanmış ve bazı konuların muhtevalarının da zayıf bırakıldığı tespit edilmiştir. Genel anlamda ise anılan öğretim programı ve ders kitabının öğrencilerin ihtiyaçlarına uygun bir şekilde hazırlandığı görülmüştür. Her ünitenin sonuna öğrencilere hadislerin dini açıdan önemini kavratacak okuma parçalarının konulması da kitabın değerini ve kalitesini artırmıştır.

Anahtar Kelimeler: Anadolu İmam Hatip Lisesi, Hadis Ders Kitabı, Hadis Dersi Öğretim Programı, Hadis, Sünnet.

SOME THOUGHTS ON HADITH COURSE'S TEACHING PROGRAM AND COURSE BOOK IN ANATOLIA IMAM HATIP HIGH SCHOOLS

Abstract

One of courses taught in Anatolian Imam Hatip High School is hadith. The curriculum and textbook of this course have been updated since 2017, taking into consideration the conditions of the day. The results of monitoring evaluation will be needed in order for this new change to be successful. Here, this article was written in the name of realizing such a thing. The hadith course's teaching program and the textbook were examined together. In some places, the textbooks have been found typographical errors and the contents of some subjects have been found as weak. In general terms, it has been seen that the curriculum and the textbook are prepared according to the needs of students. The presence of reading texts that will teach students religious significance of the hadiths in the end of each unit increased the value and quality of the book.

Keywords: Anatolian Imam Hatip High School, Hadith Textbook, Hadith Course's Teaching Program, Hadith, Sunnah.

Giriş

T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı'nın 02.05.2017 tarih ve 46 sayılı kurul kararı gereği Anadolu İmam Hatip Lisesi Meslek Derslerinden "Hadis Dersi Öğretim Programı" yeniden güncelleştirilerek değiştirilmiştir. Bu

* Doç. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Polatlı İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Hadis Anabilim Dalı, huseyinakyuz@gazi.edu.tr **ORCID ID** 0000-0001-5633-3507

değişikliğe paralel Hadis dersi kitabı da yeniden yazılmıştır. 2008-2017 yılları arasında uygulanan Hadis dersinin öğretim programının başarısını değerlendirmeye yönelik Artvin ili örnekleminde yazdığımız makaleye istinaden¹ yeni programı ve yeni ders kitabını inceleme ve değerlendirme yapma gereği hâsıl olmuştur. Çünkü hem yeni hazırlanan programda hem de ders kitabında yazım hataları ve bazı teknik farklılıklar gibi dikkati calip hususlar yer almaktadır.

Söz konusu programın ve ders kitabının² içeriğine bakıldığında; “Hadis İlmi ve Temel Kavramları”, “Sünnetin Konumu”, “Hadis Tarihi”, “Hadis Çeşitleri”, “Hadislerin Tenkidi” ve “Hadis ve Sünnetin Anlaşılması” başlıkları altında altı üniteye yer verildiği görülmektedir. Ayrıca bu üniteler toplam 28 ana başlıktan oluşmakta³ ve her ünitenin son başlığında da bir önceki program ve ders kitabında olduğu gibi hadis metinlerine yer verilmektedir.⁴ Ancak ilk bakışta gerek ünite ve gerekse konu başlıklarını adlandırmada ve ünitelerin sıralamasında nüanslar görülmektedir. Buna ilaveten her ünite sonunda verilen hadis metinlerinin konu başlıklarındaki değişiklik de dikkat çekmektedir. Yeni programın ve dolayısıyla ders kitabının bir önceki program ve ders kitaplarından en önemli farkı ise yeni programda ravi sayısına göre hadis çeşitlerinin farklı kısımlara ayrılması ve her ünitenin sonunda “okuma parçası” adı altında bir hadisin Arapça metni, Türkçe tercümesi verilip kısa açıklamasının yapılmasıdır. Ünite sonlarına hadis şerhi mahiyetinde böylesi okuma parçalarının konulmuş olması, şüphesiz hadislerin anlaşılması ve hayata tatbik edilmesi açısından doğru bir tercih olmuştur. Bu başlıklarda yapılan yorumlarda hadislerin günlük hayatla bağlantısı kurulmuş ve her bir yorumun sonunda da o hadislerden çıkarılacak ders ve mesajlar/öğütler maddeler halinde sunulmuştur.

İşte bu makalede gerek yeni programda ve gerekse yeni ders kitabında mevcut böylesi farklı güncellemeler ve değişiklikler ele alınacak ve bu konudaki düzeltilmesi gereken bazı hususlara işaret edilecektir. Bu makalenin gayesi ise ilgililerin dikkatlerini yapılan güncellemelerin doğru ve yanlışlıklarına celp etmek, yeni program ve ders kitabının tekrar gözden geçirilmesini sağlamaktır.

1. Ünite ve Konu Başlıkları Hususundaki Güncellemeler

Herhangi bir bilim dalının eğitimini alanların öncelikle o bilim dalının temel kavramlarını, konusunu ve önemini öğrenmesi gerekir. Bu bağlamda ilk ünite hadis bilim dalı ile ilgili temel kavramların ele alınması, bu ilme temel oluşturması açısından isabetli olmuştur. Ancak bu üniteye hadis ilminin konusu ile başlanması öğrencilerin dersle bağlantıyı kurabilmeleri adına doğru olmadığı kanaatindeyiz. Birinci üniteye ders kitabının ismi olan hadis/sünnet terimlerinin tanımı, kavramlaşma süreçleri ve

¹ Hüseyin Akyüz, “İmam Hatip Liselerinde Hadis Öğretimi Üzerine Bir Değerlendirme Artvin İli Örneği” *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, XII/2, (2012), 134-156.

² Hadis dersi 2013 yılından itibaren 10. sınıf düzeyinde okutulmaya başlanmıştır.

³ T.C. Milli Bakanlığı Anadolu İmam Hatip Lisesi Meslek Dersleri Öğretim Programları, Ankara, 2018, s. 48; <http://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=317> (erişim: 24.02.2018); İsmail Lütfi Çakan v.dğr., *Hadis Ders Kitabı*, Ankara: MEB Yayınevi, 2017, s. 7-8.

⁴ Çakan v.dğr., *Hadis Ders Kitabı*, s. 27, 50, 74, 99, 118, 135.

bu bilim dalı ile ilgili diğer terimlerin tanımlarıyla başlanırsa öğrencilerin hadis ilmini daha iyi anlayacakları aşîkârdır. Bu tanımları kavradıktan sonra onlar, ne olduğunu bildikleri bir bilim dalının konusu ve önemine yoğunlaşıp bu bilim dalının diğer bilim dalları içindeki yerini ve onlarla ilişkisini daha kolay kavrayabileceklerdir.

Öte yandan kavramların ilk derslerde izah edilmesinin önemi büyüktür. Çünkü konu işlenirken anlamı henüz bilinmeyen bir kavrama yer verilme hatasına düşülebilir. Nitekim ‘rivâyet’⁵ terimini bilmeyen öğrenciler, acaba “Nitekim tefsir kitaplarının bir bölümünü *rivâyet tefsirleri* oluşturmaktadır”⁶ cümlesinden ne anlamaktadırlar. Bu problemi öğretmenin çözümüne bırakmak yerine fıkıh dersi öğretim programında olduğu gibi⁷ Hadis dersi öğretim programının da ilk ünitesine hadis/sünnet kavramlarının tanımıyla başlanması, kuşkusuz sorunu daha kolay çözecektir. Bu bağlamda yeni ders kitabının 70. sayfasında iki yerde geçen “hasen ve zayıf hadis” kavramı ve onlarla ilintili bilgileri -gerek Sünenler’de ve gerekse Ahmed b. Hanbel’in (ö. 241/855) eseri Müsned’de hasen ve zayıf hadis bulunduğu iddiası- kitabın 91. Sayfasına ‘Biliyor musunuz?’ kutucuğu içinde alınmasının daha uygun olacağını düşünmekteyiz. Çünkü dersi alan öğrenciler, bu kavramların ne anlama geldiklerini ancak ders kitabının 91. sayfasında öğrenmektedirler.

Yeni Hadis dersi öğretim programında “Kur’an’a Göre Hz. Muhammed’in Konumu” adlı bir üniteye yer verilmemiştir. Muhtemelen yeni programda bu üniteye yer verilmemesinin nedeni, söz konusu ünitenin ‘Hz. Muhammed’in Beşeri Yönü’ gibi başlıklarının Hz. Peygamber’in konumunu tahfif eden bir algı oluşturduğu şeklindeki eleştirilerdir.⁸ Aslında bu başlıkla programa ve dolayısıyla ders kitabına başlanılmasının nedeni, ne hadislerin kaynağının konumunu anlayarak işe başlamanın isabetli olacağı varsayımı ne de asl olanın Kur’an-ı Kerim olduğu düşüncesini yerleştirme arzusudur.⁹ Muhtemelen bunun sebebi, Hz. Peygamber’in insanî ve peygamberlik yönünün ayrı ayrı ele alınarak Hicrî ilk asırlardan beri O’na (sav) yüklenen yanlış imaj ve misyonların öğrenciler tarafından daha iyi anlaşılıp değerlendirilmesini sağlama gayesidir. Gerçekte bu durum, hadis ve sünnetin doğru anlaşılmasında da etkili bir faktördür. Doğru Peygamber tasavvuru olmadan ne hadis ve sünneti ne de Kuran’ı doğru anlayabiliriz. Bu üniteye “Hz. Muhammed’in Beşeri Yönü” başlığı ile başlanmasındaki vurgu ise öğrencilerin zihin dünyalarında oluşan

⁵ Çakan v.dğr., *Hadis Ders Kitabı*, s. 22.

⁶ Çakan v.dğr., *Hadis Ders Kitabı*, s. 15.

⁷ T.C. Milli Bakanlığı AİHL Meslek Dersleri Öğretim Programları, s. 18.

⁸ Bu konuda Recep Ertugay’ın değerlendirmesi şöyledir: “Kitap, ‘Kur’an’a Göre Hz. Muhammed’in Konumu’ ünitesi ve ünite de ‘Hz. Muhammed’in Beşeri Yönü’ başlığı ile başlamaktadır. ‘Hz. Muhammed’in Beşeri Yönü’ başlığı acele verilmiş bir başlık olarak gözükmektedir. Elbette Hz. Peygamber önce kul sonra resuldür. Kelime-i Şehadet de bu sıra iledir. Hz. Peygamber’in insan olduğu unutulmamalıdır. Lâkin kitabın ilk cümlesinin ‘beşer’ sözcüğü ile başlamış olması kanaatimizce uygun değildir. Hz. Peygamberin konumunu tahfif eden bir algının oluşmasına sebep olabilir.” Bkz. Recep Ertugay, “İmam Hatip Liseleri Hadis Ders Kitabının Hadis İlmi Açısından Değerlendirilmesi”, *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, IV/8, (2017), 158-161.

⁹ Ertugay, “İmam Hatip Liseleri Hadis Ders Kitabının Hadis İlmi Açısından Değerlendirilmesi”, 157-158.

veyahut oluşabilecek yanlış peygamber tasavvurlarını eğitim öğretim yılının ilk aylarında düzeltme amacıdır. Böylece öğrencilerin Hz. Peygamber'in insanüstü bir varlık olmadığını fark etmeleri ve O'nu (sav) örnek alınabilecek bir beşer olarak tasavvur etmeleri hedeflenmiştir. Kanaatimizce bu hedefin ilham kaynağı Kelime-i Şehadette Hz. Peygamber'in önce kul sonra resul olduğuna yapılan vurgudur. Dolayısıyla kitabın ikinci ünitesinin yeniden güncellenerek bu konulara tahsis edilmesinin pedagojik anlamda bir sakınca doğurmayacağı kanaatindeyiz. Zira 2008-2017 yılları arasında eski programa göre yetişen öğrencilerde bu üniteadaki başlıklar nedeniyle Peygamber'i (sav) tahfif edici bir algının oluştuğuna dair elimizde herhangi bir veri bulunmamaktadır.

Bunlara ilaveten yeni programın "Sünnetin Konumu" adlı ikinci ünitesinin alt başlıkları; eski programın ilk ve son ünitelerinin konu başlıklarının harmanlanmasından oluşmaktadır. Ders kitabı incelendiğinde bu ünitenin ilk başlığında; Kur'an'a göre Hz. Peygamber'in konumu, Hz. Peygamber'in beşeri ve peygamberlik yönü, Hz. Peygamber'in örnekliği, Hz. Peygamber'e itaat ve ittiba gibi konularından bahsedildiği görülecektir. Hz. Peygamber'in tebliğ, tebyin ve teşri görevinden ise bahsedilmemektedir. Oysa bu başlıkların her biri tek bir başlıkta toplanmaksızın ayrı bir ünite de veyahut müstakil alt başlıklarda işlenmeyi gerektirecek kadar önemlidir. Öğrencilerin bütün bu konuları sadece "Hz. Peygambere Olan İhtiyaç" adlı bir başlıkta işlemeleri, onların Hz. Peygamber'le ilgili her türlü bilgi anlamına gelen hadisin ve sünnetin önemini anlayabilmeleri açısından pek uygun olmadığını düşünmekteyiz. Ayrıca son asırlarda "Kur'an'ın tek başına dinî hükümlerde yeterli olduğu", "dinde sünnet'e gerek olmadığı" gibi tartışmalar ve uydurma rivayetlerin oluşturduğu yanlış peygamber tasavvurları dikkate alındığında; söz konusu konuların bir ünite başlığı altında işlenecek kadar öneme haiz olduğu söylenebilir. Önerimiz şudur ki Hz. Peygamber'in dindeki yeri, yeni bir ünite de Hz. Peygamber'in beşeri ve peygamberlik yönü, Hz. Peygamber'in tebliğ, tebyin, teşri, talim ve tezkiye görevleri, Hz. Peygamber'e itaat ve ittiba, Hz. Peygamber'in örnekliği gibi alt başlıklarla ele alınmalıdır. Ayrıca "sünnetin konumu" adlı ünite de "örnek alma ile taklit etme arasındaki fark" adlı beşinci başlık, önerdiğimiz "Hz. Peygamber'in örnekliği" şeklindeki başlığın içinde işlenebilir. Zira "örnek alma ile taklit etme arasındaki fark" adlı başlık ünitenin diğer alt başlıklarıyla uyum sağlamamaktadır. Bir diğer önerimiz ise söz konusu başlığın bulunduğu yerde adının "Hz. Peygamber'in Sünnetini Örnek Alma ve Taklit Etme Arasındaki Fark" şeklinde değiştirilmesidir. Çünkü başlığın mevcut hali, başlıkların birbiriyle alakasını ve içerik olarak birbiriyle kıyaslanabilir sıralamasını bir sıralamaya sahip olmayı bozmaktadır.

Konu Yeni programda konu başlıklarını adlandırma hususundaki en önemli değişiklik ise "Hadis Çeşitleri" adlı dördüncü ünitenin "Ravi Sayısına Göre Hadis Çeşitleri" adlı alt başlığındaki kısımlardır. Eski Hadis dersi öğretim programında "Ravi Sayısına Göre Hadis Çeşitleri" adlı başlık; 'mütevâtir ve ahâd' şeklinde iki kısma ayrılmıştı. Oysa yeni programda söz konusu hadis çeşitleri 'mütevâtir, meşhûr ve

ahâd' olarak tasnif edilmiştir.¹⁰ Ne temel hadis kaynaklarında¹¹ ne de ders kitabında kaynak olarak verilen Mahmud Tahhân'ın Teysîru Mustalahi'l-Hadis adlı eserinde¹² böyle bir ayırma rastlanılmıştır. Bunlara ilaveten gerek Türkçe yayımlanmış hadis usûlü eserlerin bazılarında¹³ gerekse Diyanet İslam Ansiklopedisi¹⁴ ve Hadislerle İslam¹⁵ gibi eserlerde de böyle bir taksim de yapılmamıştır. Dolayısıyla ravi sayısına göre hadis çeşitlerini, eski programda muhaddislerin görüşleri esas alınarak yapılan ikili taksimi değiştirip üçe ayırmak teknik anlamda bir hatadır. Eğer bu taksimle Hanefi Usûlcülerin ayırımı esas alınmış ise bu durumda hadis ders kitabında yapılan tanımlamaların da değiştirilmesi gerekirdi.

Kuşkusuz ravi sayısına göre hadis çeşitlerinin üçe ayrılmasının bir dayanağı olmalıdır. Kanaatimizce bu ayırımın nedeni; ya Hadis dersi öğretim programını hazırlayanlar, hadis ilmi alanında çok değerli eserler kaleme alan İsmail Lütfi Çakan'ın "Hadis Usûlü" adlı eserinden etkilenmişler ya da son zamanlarda çok fazla dillendirilen "Hanefî-Maturidî çizgi" söyleminin tesirinde kalmışlardır.

Bunlardan birincisine gelince; İsmail Lütfi Çakan'ın "Hadis Usûlü" adlı eserinde üçlü taksimin izlerine rastlamak mümkündür.¹⁶ Aslında yazar, bu eserinde ravi sayısı açısından hadisleri mütevatir ve âhâd olmak üzere iki kısma ayırmış ve meşhur hadisi de âhâd içinde mütalaa edeceğini belirtmiştir.¹⁷ Ancak ilerleyen sayfalarda konuyu başlıklara bölerken A (Mütevâtir Hadis), B (Âhâd Hadis), C (Meşhur Hadis)¹⁸ şeklinde taksim edince, sanki ravi sayısı açısından hadisler üçe ayrılmış olmaktadır. Bu durumda Çakan'ın ifade ettiği gibi meşhur hadis, âhâd hadisin

¹⁰ T.C. Milli Bakanlığı Anadolu İmam Hatip Lisesi Meslek Dersleri Öğretim Programları, s. 48.

¹¹ Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Sabit el-Hatib el-Bağdadi, *el-Kifâye fî Ma'rifeti Usûli İlmî'r-Rivâye*, (nşr. Ebû İshâk ed-Dimyâtî), Mevt Ğamr: Dâru'l-Hüdâ, 2002, I, 88; Şihâbuddin Ebu'l-Fazl Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalânî, *Nüzhetü'n-Nazar fî Tavzîhi Nuhbeti'l-Fiker fî Mustalahi Ehli'l-Eser*, (nşr. Nurettin İtr), Dimeşk: Matbaatu's-Sabah, 1414/1993, s. 44-47; Öte yandan Şia hadisçileri de haberleri; mütevatir ve âhâd olmak üzere iki kısma ayırmışlardır. Bkz. Zeynuddin b. Ali b. el-Cebe'î el-Âmilî eş-Şehîd es-Sânî, *er-Ri'âye fî İlmî'd-Dirâye*, (nşr. Abdülhuseyin Muhammed Ali Bakkal), Kum: Mektebetü Âyetillahi'l-Uzmâ el-Mer'aşî en-Necefi, 1433/2012, s. 62-70.

¹² Mahmud Tahhân, *Teysîru Mustalahi'l-Hadis*, Riyad: Mektebetu'l-Me'ârif, 1417/1996, s. 19-25.

¹³ Talât Koçyiğit, *Hadîs Usûlü*, Ankara: A.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1987, s. 86; Ahmet Yücel, *Hadîs Usûlü*, İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2014, s. 142-155; Selman Başaran- M. Ali Sönmez, *Hadîs Usûlü ve Tarihi*, Bursa: Emin Yayınları, 2013, s. 121-130; Ahmet Keleş, *Hadîs Tarihi ve Usûlü Dersleri*, Ankara: Fecr Yayınları, 2017, s. 64.

¹⁴ Mustafa Ertürk, "Haber-i Vahid", *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XIV, 349-352; M. Yaşar Kandemir, "Hadis", *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XV, 36-37.

¹⁵ Komisyon, "Mukaddime", *Hadislerle İslam*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2013, I, 55-56.

¹⁶ İsmail Lütfi Çakan, *Hadîs Usûlü*, İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2013, s. 91-98.

¹⁷ Çakan, *Hadîs Usûlü*, s. 91.

¹⁸ Ayrıca söz konusu eserde meşhuru hadisçilere göre tevatür şartlarını taşımayan topluluğun naklettiği ve her nesilde ravisi ikiden aşağı olmayan hadis diye tanımlanması da dikkat çekicidir. Buna göre meşhur hadisin ravi sayısı iki olmaktadır. Oysa İbn Hacer el-Askalânî (ö. 852/1448), meşhurun ravi sayısını "ikiden fazla" kaydına bağlamıştır (İbn Hacer el-Askalânî, *Nüzhetü'n-Nazar*, s. 46). Bu durumda meşhur hadisin ravi sayısının iki olduğunu söyleyen hadisçilerin kimler olduğunun belirtilmesi gerekmektedir. Çünkü bu tarif, hadisçilerin tanımlamasına pek benzememektedir. Ayrıca meşhurun tanımında ravi sayısını ikiye hasretmek (Çakan, *Hadîs Usûlü*, s. 95), usûlcülerin de tarifine benzemektedir. Zira onlara göre meşhur hadisin ravileri ilk nesillerde bir kişi olabilmektedir. Bu gerekçelerle "Hadis Usûlü" adlı eserdeki meşhur hadisin tarifinin gözden geçirilmesi gerektiği kanaatindeyiz.

içinde değerlendirilmemiş olmaktadır. Oysa bu taksimin şöyle olması kanaatimizce daha doğrudur: A (Mütevâtir Hadis), B (Âhâd Hadis), B.1. (Meşhur Hadis).

İkinci hususa gelince, son zamanlarda İslam dünyasının yaşadığı birçok fikrî ve sosyal krizin çözümünde Hanefî-Mâtürîdî çizgiden istifade edilmesi dillere pelesenk edilmiştir.¹⁹ Hanefî usûl eserlerinde haberler mütevâtir, meşhur ve âhâd olmak üzere üçlü taksime tabi tutulmuştur.²⁰ Nitekim Hanefî usûlcüleri genellikle meşhuru âhâd haberden ayrı ele alırlar ve “sahabe tabakasında âhâd olarak rivayet edilen, ikinci ve üçüncü nesillerde ise tevatür seviyesine ulaşan hadis” diye tanımlamaktadırlar.²¹ Öte yandan sahabe ve tabiin dönemlerindeki ravileri bir veya iki kişi olsa bile daha sonra her nesilde ikiden fazla ravi tarafından rivayet edilen hadislerle fıkıh âlimleri yaygın olmalarını göz önünde bulundurarak müstefiz adını da vermişlerdir.²² Bu bilgiler ışığında Hanefî-Mâtürîdî çizginin etkisinden söz edebilmemiz için hadis ders kitabında meşhur hadisin nasıl tarif edildiğine bakmak gerekmektedir. Hâlbuki İsmail Lütfi Çakan’ın da yer aldığı hadis ders kitabında meşhur hadis; “her nesilde en az üç ravisi olan rivayetler” diye tarif edilmiştir.²³ Dolayısıyla ders kitabında tanımı verilen meşhur hadis, âhâd hadislerin üçlü tasnifinde yer alan ilk çeşittir. Zaten aynı ders kitabının bir sonraki sayfasında âhâd hadislerin çeşitli kısımları olduğu ve bunların en yaygın olanının da meşhur olduğu ifade edilmiştir.²⁴

Sonuç olarak söyleyebiliriz ki hadislerin ortak bazı özelliklerine göre tasnif edilmesi; hadis çeşitlerini ve onların birbiriyle ilişkilerinin anlaşılmasını daha kolaylaştırmaktadır. Bu nedenle hadis usûlünde ravi sayısına göre hadis çeşitleri konusunda yapılan tanım ve tasniflerin muhaddislere göre en muteber ve en yaygın olanı İbn Hacer el-Askalânî’nin (ö. 852/1448) yaptığı ikili taksimdir.²⁵ Nitekim ders kitabında da onun bu veciz tarif ve tasniflerine atıfta bulunulmuştur.²⁶ Öte yandan hadisçilere göre bir habere rivayet yollarının çoğalması sebebiyle meşhur denilse bile bu haber âhâd olmaktan kurtulamaz.²⁷ Bu bilgiler ışığında teknik bir hata olarak nitelendirebileceğimiz bu tasnifin yeniden gözden geçirilmesi elzemdir. Eğer Hanefî Usûlcülerinin ayırımı esas alınacaksa; hem bu duruma hadis dersi öğretim programında işaret edilmeli hem de ders kitabında yapılan tanımlamaların da usûlcülere göre değiştirilmesi gerekmektedir. Usûlcülere göre taksim yapıp muhaddislere göre tanımlama yapma pek doğru bir yaklaşım olmasa gerektir. Aksi halde böyle bir taksimin sosyal medya ve Türkçe kaynaklardaki bilgilere çok kolay

¹⁹ İsmail Bilgili, “Hanefî Fıkıh Medeniyetine İmam Mâtürîdî’nin Katkısı”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 29, (2017), 403.

²⁰ İsmail Hakkı Ünal, *İmam Ebu Hanife’nin Hadis Anlayışı ve Hanefî Mezhebinin Hadis Metodu*, Ankara: DİB Yayınları, 1994, s. 128-134.

²¹ Ünal, *İmam Ebu Hanife’nin Hadis Anlayışı*, s. 131; Recep Tuzcu, *Hanefî Usulünde Hadis (Debûsî Örneği)*, İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2014, s. 74.

²² Kandemir, “Hadis”, XV, 37.

²³ Çakan v.dğr., *Hadis Ders Kitabı*, s. 89.

²⁴ Çakan v.dğr., *Hadis Ders Kitabı*, s. 90.

²⁵ İbn Hacer el-Askalânî, *Nüzhetü’n-Nazar*, s. 46.

²⁶ Çakan v.dğr., *Hadis Ders Kitabı*, s. 89 (13. Dipnot).

²⁷ Ertürk, “Haber-i Vahid”, XIV, 349.

ulaşabilen öğrencilerde bilgi ve kavram karmaşasına yol açabileceği kaçınılmaz bir gerçektir.

2. Ders Kitabında Muhteva Bakımından Eksiklikler

Ders kitaplarında rastlanılan zaaflardan biri de muhteva eksikliğidir. Nedeni ne olursa olsun bu eksikliklerin giderilmesi kitapların kalite ve değerini artırmaktadır. Gayet ciddi bir emek verilerek 2017 yılında güncellenen hadis ders kitabında da yer yer bazı eksikliklerin olduğu göze çarpmaktadır. Örneğin ikinci ünitenin “Hz. Peygambere Olan İhtiyaç” başlığı altında birçok konu bir arada işlendiği için Hz. Peygamber’in beşeri ve peygamberlik yönü, Hz. Peygamber’in tebliğ, tebyin, teşri, talim ve tezkiye görevleri ve Hz. Peygamber’in örnekliliği hususunda yapılan açıklamalar yetersiz kalmıştır. Bir diğer noksanlığa ise “Hadis İlminin Temel Kavramları” başlığının “Sünnet” alt başlığında rastlanılmaktadır. Nitekim sünnet hakkında verilen bilgilerde sadece hadisçilerin ve fıkıhçıların tarifleriyle yetinilmiş, oysa usûlcülere ve kelimcılara göre yapılan tanımlara yer verilmemiştir. Oysa öğrencilerin farklı ilim dallarının ortaya koydukları değişik tanımları öğrenmeleri halinde sünnetin tespitindeki farklı yaklaşımları daha iyi kavrayacaklardır.

Bu bağlamda zayıf hadis konusunda yapılan izahların da yetersiz kaldığını düşünmekteyiz. Ortaöğretim seviyesindeki öğrenciler için çok gerekli olan zayıf hadislerle amel edilip edilemeyeceği meselesi ne yazık ki şu anlamı kapalı cümleyle geçirilmiştir: “Zayıf hadislerle aktarılan bir bilgi, düşük ihtimalle de olsa peygamberimizin sözü ya da davranışı olabilir. Bu nedenle birçok ilim adamı zayıf hadisleri terk etmemiş, *bazı konularda delil* olarak kullanmışlardır.”²⁸ Bu ifadede de anlaşıldığı üzere hangi zayıf hadislerle amel edileceği hususu açıklığa kavuşturulmamıştır. Oysa zayıf hadis konusu şu cümlelerle bitirilmiş olsaydı belki bu muğlaklık izale edilebilirdi: “*Bu konuların başında amellerin faziletleri, va’z, ahlak ve kıssa gibi konular gelmektedir. Ancak bazı hadisçilere göre helal-haram, alış-veriş, nikâh gibi ahkâm ve akaid konularında ise zayıf hadisler delil olamaz.*”

Zikredebileceğimiz bir diğer muhteva eksikliği ise “kaynağına göre hadis çeşitleri” başlığında bulunmaktadır. Bu başlıkta kudsi hadislerin kelimelerinin Hz. Peygambere, manasının ise Yüce Allah’a ait olduğu ifade edilmiştir. Merfû hadisler ise hem lafız hem de mana olarak Hz. Peygamber’e ait olan hadisler olarak tarif edilmiştir. Böyle bir tanımlamanın ardından bu taksimi netleştirecek uygun bir tablonun çizilmesi gerekmektedir. Bu tablonun çiziminde sünnetin bir kısmının vahiy ürünü olduğu varsayımına dikkat edilmesi gerekmektedir. Nitekim ders kitabının 44. sayfasında sünnetin tamamının değil, bir bölümünün vahiy kaynaklı olduğu inancının önemsenmesi gerektiği vurgulanmaktadır.²⁹ Diğer taraftan ders kitabının 131. sayfasındaki ‘düşünelim’ kutucuğunda verilen ‘hadislerin ya Allah’tan gelen bir vahiydir ya da kitap veya sünnet’ten sahih bir vahye dayanan Hz. Peygamber

²⁸ Çakan v.dğr., *Hadis Ders Kitabı*, s. 93.

²⁹ Kanaatimizce bu konu, yani “sünnet-vahiy ilişkisi” meselesi de ders kitabında daha genişçe ele alınmalıdır.

tarafından yapılan muteber bir içtihatır” ibaresi dikkate alındığında; merfû hadislerin tamamının manasının Hz. Peygamber’e ait olamayacağı ortaya çıkmaktadır. Burada belki şu söylenebilir: Merfû hadisler ile kudsî hadisler arasındaki ayırım şekli olup nispetle ilgilidir. Kudsî hadisler, vahy-i ilahidir, ama merfû hadislerin hepsi böyle değildir.³⁰ Bu takdirde hazırlanacak tabloda merfû hadislerin bazılarının kaynağının Yüce Allah’a ait olabileceği vurgulanmalıdır. Aksi halde yapılacak bir tasnif, dersi alan öğrencilerde sanki merfû rivayetlerin tamamının Hz. Peygamber’in içtihadı mesabesinde olduğu fikrine yönlendirecektir. Dolayısıyla ders kitabının 84. Sayfasındaki ‘dikkat edelim’ kutucuğundan sonra aşağıdaki gibi bir tablo verilmesi konunun vuzuha kavuşturulması açısından önemlidir.

<i>Nass</i>	<i>Lafzın ve Mananın Kaynağı</i>
Kur’an-ı Kerim	Mana ve Lafız Yüce Allah’a aittir.
Kudsî Hadis	Mana Yüce Allah’a Lafız ise Hz. Peygambere aittir.
Merfû Hadis	Hem manası hem de lafzı Hz. Peygambere ait olanlar olduğu gibi bunlar arasında manası Yüce Allah’a ait olanlar da bulunabilir.

Bunlara ilaveten ders kitabının mevzu hadislere ayrılan bölümü örnekler açısından zayıf kalmıştır. Günümüzde halkımız tarafından uydurma rivayetlere, sahih hadis muamelesi yapıldığı herkesin malumudur. Bu bakımdan yeni ders kitabında mevzu hadislerin³¹ işlendiği konuda toplumun hadis algısını oluşturan uydurma birkaç rivayet örnek olarak nakledilebilir. Şüphesiz bu örnekler, mevzu hadisler konusunun daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacak ve öğrencilerin zihninde kalıcı izler bırakacaklardır. Konuyu zenginleştirecek ve daha anlaşılır kılacak bu misaller gerek ‘bilgi kutusu’, ‘tartışalım’, ‘biliyor musunuz?’, ‘dikkat edelim’, ‘yorumlayalım’ ve ‘araştıralım’ gibi kutucuklarda gerekse dördüncü ünitenin sonundaki okuma parçasında zikredilebilir. Hatta bu sonuncunun tercih edilmesi halinde verilecek örnekler, metin tenkidi kriterlerine göre de yorumlanabilir. Böylece öğrenciler, Hadis dersinde uydurma rivayetlere yönelik derli toplu bilgiler öğrenmenin yanı sıra onlara karşı duyarlı olmayı da benimseyeceklerdir.

3. Ders Kitabının Organizasyonundaki Eksiklikler

Kitapta yer verilen ve renkli zemine yerleştirilen ‘bilgi kutusu’, ‘tartışalım’, ‘biliyor musunuz?’, ‘dolduralım’, ‘dikkat edelim’, ‘değerlendirelim’, ‘düşünelim’, ‘araştıralım’, ‘listeleysel’, ‘not edelim’, ‘tamamlayalım’, ‘ünitemize hazırlanalım’, ‘yorumlayalım’ gibi kutucuklar işlenen konuların daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacak düzeydedir. Ancak kitabın 13. Sayfasındaki ‘not edelim’ kutucuğunda

³⁰ Muhammed Muhammed es-Semâhî, *Ğaysu'l-Musteğîs fî İlmi Mustalahi'l-Hadîs*, Mısır: Dâru'l-Ahdi'l-Cedîd, 1970, s. 10.

³¹ Aslında bu seviyedeki öğrenciler için “mevzu hadis” kavramı yerine “uydurma rivayet” veya “uydurma haber” kavramının kullanılmasının daha uygun olacağını düşünmekteyiz.

verilen hadis 97. Sayfada tekrar edilmektedir. Dolayısıyla 13. Sayfadaki rivayetin konuya uygun bir hadisle güncellenmesi daha uygun görülmektedir. 14. Sayfadaki ‘not edelim’ kutucuğunda verilen bilginin de 67. Sayfanın başına alınması konunun daha iyi kavranmasını sağlayacaktır. 15. Sayfadaki ‘okuyalım’ kutucuğundaki örneğin hangi tefsir kaynağından alıntılandığı da belirtilmelidir.

Öğrencilerin kitapta yer alan bazı hüsn-i hat, tezhip ve minyatür tablolarıyla metinler arasında ilgi kurmaları istendiği anlaşılmaktadır. Örneğin sanki 21. Sayfanın başındaki tablodaki asılı iki şeyle, Hz. Peygamber’in ümmetine bıraktığı iki şey arasında bağlantı kurmaları istenmiştir. Ancak her öğrencinin bu soyut bağlantıyı kuramayacağı ve bağlantının sadece ‘iki şey’ ile sınırlı kalması dikkate alındığında, söz konusu tablonun konunun anlaşılmasına pek katkısı olamayacağı söylenebilir. Oysa 22. Sayfadaki ‘değerlendirelim’ kutucuğu bu tablo yerine alınabilir. Yine aynı sayfada yer alan ‘bulalım’ kutucuğu da bir önceki sayfada işlenen sünnetin kısımları bölümüne alınabilir.

Ders kitabının 66, 67, 68 ve 69. Sayfalarında verilen rihlelerle ilgili haritaların daha okunabilir, çözümlülüğü yüksek ve Türkçe’ye çevrilmiş bir şekle getirilmesi verilmek istenen mesaj açısından önem arz etmektedir. Bu haliyle görsel bir yer işgal etmekten başka bir faydası görülmemektedir. Sayfa 63’teki ‘tartışalım’ kutucuğunda da Cabir b. Abdullah (r.a.) gibi bazı sahabilerin rihleleriyle ilgili bir olay üzerinden tartışma yapılabilir.

46. sayfadaki ‘düşünelim’ kutucuğunda verilen ‘işçiye alın teri kurumadan ücretini verin’ hadisinin kaynağının klasik hadis kaynaklarından verilmemesi dikkat çekicidir. Zira bu hadis, İbn Mâce’nin (ö. 273/887) Sünen’inde³² ve et-Taberânî’nin (ö. 360/971) Mu’cemu’s-Sağîr’inde mevcuttur.³³

4. Ders Kitabının Kaynak Gösterimi, Dizgisi ve Yazımındaki Hatalar

Kitap da yer yer dizgi hatalarına rastlanılmaktadır. Örneğin 60 sayfadaki bilgi kutusunda verilen 12 ve 13. dipnotlar hem punto bakımından hem de sayı bakımından hatalıdır.³⁴ Yine aynı sahifedeki 14. dipnota metinde hiç işaret edilmemiştir. 96. Sayfada verilen ‘biliyor musunuz?’ kutucuğu, 90. Sayfadaki sahih hadis konusunun ikinci şartının yanına taşınmalıdır. Aynı şekilde 132. Sayfadaki ‘bilgi kutusu’ ve ‘tartışalım’ kutucukları da 131. Sayfanın sonuna alınması daha uygundur. Zira bu kutucuklardaki bilginin muhtevası, “hadis ve sünnetin anlaşılmasında Kur’an-ı Kerim’in esas alınması” başlığıyla ilgilidir.

Bazı hadis metinlerinin Arapça metni ile Türkçe metni arasında uyumsuzluklar ve eksiklikler görülmektedir. Örneğin ders kitabının 118-120. sayfaları arasında verilen ilimle ilgili hadis metinlerinden beşincisinin Arapça metni

³² İbn Mâce, Ruhûn, 4.

³³ Ebu’l-Kasım Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî, *el-Mu’cemu’s-Sağîr* (nşr. Muhammed Şekûr Mahmûd el-Hâc Emrir), Beyrut: el-Mektebetu’l-İslâmî-Dâru ‘Amman, 1405/1985, I, 43.

³⁴ Zira aynı sayfanın 21. satırında da 12. dipnot rakamı bulunmaktadır.

ile Türkçe metni birbiriyle uyuşmamaktadır. Hadisin Arapça metni aşağıdaki gibi olmalıdır:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ ، قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : " اللَّهُمَّ انْفَعْنِي بِمَا عَلَّمْتَنِي ، وَعَلِّمْنِي مَا يَنْفَعُنِي ، وَزِدْنِي عِلْمًا

Kitabın dipnotlarında verilen kaynaklar, basit ve öğrenciler tarafından anlaşılabilir bir düzende yazılmıştır. Ancak konularda geçen bazı hadislerin kaynak gösteriminde farklılık ve hatalara rastlanılmaktadır. Şöyle ki ders kitabının 13. sayfasındaki ‘not edelim’ kutucuğunda Hz. Peygamber adına yalan söylemekle ilgili bir hadisin kaynağı, Buhârî’nin (ö. 256/870) *el-Câmi’u’s-Sahîh* adlı eserinin İlim bölümünün 38. babı ve Müslim’in (ö. 261/875) *el-Câmi’u’s-Sahîh* adlı eserinin Zühd bölümünün 82. hadisi olarak verilmektedir. Oysa bu hadis, anılan kaynakta zühd bölümünün 72. hadisi olarak zikredilmiştir. Öte yandan ders kitabının çeşitli yerlerinde tekrarlanan bu hadisin kaynağı Müslim’in (ö. 261/875) *el-Câmi’u’s-Sahîh*’in Mukaddime’sinin 3. hadisi olarak verilmiştir.³⁵ Müslim’in (ö. 261/875) *el-Câmi’u’s-Sahîh* adlı eserinin Zühd bölümündeki hadisin metni ise şöyledir: “*Benden bir şey yazmayın. Her kim Kur’an’dan başka benden bir şey yazarsa, onu hemen mahvetsin. Benden hadis rivayet ediniz. Bunda bir sakınca yoktur. Ama her kim benim üzerimden – Hemmam zannederim şöyle buyurdu, demiş– kasten yalan söylerse, cehennemdeki yerine hazır olsun.*” Bu metni dikkate aldığımızda, Hz. Peygamber adına yalan söylemekle ilgili hadisin kaynağının Buhârî, “İlim”, 38 ve Müslim, “Mukaddime”, 3 şeklinde verilmesinin daha uygun olacağını düşünmekteyiz.

Ders kitabında dikkatimizi çeken bir bölüm de kitabın sonunda yer alan sözlüktür. Bu bölüm, kitapta geçen ve öğrencilerin açıklanmalarına ihtiyaç duydukları kavramların ve kelimelerin bazılarını içermektedir. Bu meyanda ders kitabında geçen ama açıklaması yapılmayan kuşluk,³⁶ itikat,³⁷ salih,³⁸ muâmelat,³⁹ muhabbet,⁴⁰ adil,⁴¹ lafız,⁴² ifşaat,⁴³ aşere-i mübeşşere,⁴⁴ ehl-i rey,⁴⁵ ehl-i beyt,⁴⁶ esbâbü vürûdi’l-hadis,⁴⁷ müzakere,⁴⁸ teşri⁴⁹ ve abâdile⁵⁰ gibi kavram ve kelimeler bulunmaktadır.

35 Çakan v.dğr., *Hadis Ders Kitabı*, s. 88, 94, 97.

36 Çakan v.dğr., *Hadis Ders Kitabı*, s. 21.

37 Çakan v.dğr., *Hadis Ders Kitabı*, s. 44.

38 Çakan v.dğr., *Hadis Ders Kitabı*, s. 40, 78.

39 Çakan v.dğr., *Hadis Ders Kitabı*, s. 8, 44, 99.

40 Çakan v.dğr., *Hadis Ders Kitabı*, s. 46, 78.

41 Çakan v.dğr., *Hadis Ders Kitabı*, s. 108.

42 Çakan v.dğr., *Hadis Ders Kitabı*, s. 85, 126, 140.

43 Çakan v.dğr., *Hadis Ders Kitabı*, s. 56.

44 Çakan v.dğr., *Hadis Ders Kitabı*, s. 71.

45 Çakan v.dğr., *Hadis Ders Kitabı*, s. 127.

46 Çakan v.dğr., *Hadis Ders Kitabı*, s. 71.

47 Çakan v.dğr., *Hadis Ders Kitabı*, s. 128, 140.

48 Çakan v.dğr., *Hadis Ders Kitabı*, s. 59, 61, 63, 74.

49 Çakan v.dğr., *Hadis Ders Kitabı*, s. 55.

50 Çakan v.dğr., *Hadis Ders Kitabı*, s. 131, 138, 120.

Bunlara ilaveten sözlükteki bazı kelimelerin hadis ıstılahı olarak manaları verilmeye özen gösterilmiş ama kelimelerin bir kısmında ise bu hususa dikkat edilmemiştir. Örneğin; ‘adalet’ terimi sadece “davranış ve hükümde doğru olmak, hakkı gözetmek” şeklinde tanımlanmıştır. Oysa hadis ıstılahında bu terimin manası; kişinin dinin hükümlerine uygun yaşaması ve halk nazarında şahsiyetini zedeleyecek söz ve işlerden kaçınmasıdır. Bu vasıflarla birlikte bir ravi eğer Müslüman, temyiz kabiliyetine sahip ve bulûğa ermiş ise ona ‘adil’ adı verilir.

Bazı kavramların hem yazılışı hem de kullanıldıkları yer itibariyle hatalara düşüldüğü tespit edilmiştir. Örneğin ‘abâdile’ terimi, ilk defa 120. sayfada geçmekte ve hiçbir açıklama yapılmamaktadır. 131. sayfada ise ‘araştırılın’ kutucuğunda ‘abadile’ şeklinde geçmekte olup öğrencilerden bunların kimler olduklarının araştırılması istenmektedir. Bunlara ilaveten 138. sayfada da ‘abâdile’ şeklindeki imla aynen tekrarlanmaktadır. Dolayısıyla bu sözcüğün hem imla birliğinin sağlanması hem de ilk geçtiği yerde tanımlanması daha doğru bir yaklaşımdır. Ayrıca ders kitabının sözlük bölümünde ‘tenkit’ ve ‘ebedî’ şeklinde yazılması gereken sözcükler sehven ‘tnkit’ ve ‘bbedî’ diye yazılmıştır.⁵¹ Yine muâmelât terimi, kitabın üç yerinde üç farklı şekilde yazılmıştır. Bunlar muamelât⁵², muamelat⁵³ ve muâmelat⁵⁴ şeklindedir. Bir diğer yazım çeşitliliği de şube kelimesi ve (s.a.v.) şeklindeki kısaltmada görülmektedir. Şube sözcüğü bazı yerlerde şu’be bazı yerlerde ise şube şeklinde,⁵⁵ (s.a.v.) şeklindeki kısaltma ise (sav) şeklinde yazılmıştır.⁵⁶ Bunlara ilaveten kitapta yer yer “mana” kelimesinin yazımında da çeşitliliğe rastlanılmıştır.⁵⁷ Dolayısıyla ders kitabında geçen kavramların yazımında bir standart sağlanması gerekmektedir.

Kavramlar açısından dikkatimizi çeken diğer bir husus, hadis terimiyle eş anlamlı olan ‘haber’ kavramına hiç değinilmemesidir. Hadisin kavramsal düzeyde tanımlanması kadar haber terimi de hadis ilmi içindeki yerinin belirlenmesi açısından tarif edilmeyi hak etmektedir. Zira ders kitabının birçok yerinde bu terim hem sözlük anlamında hem de hadisle eş anlamlı olacak şekilde ıstılahı manada kullanılmıştır.⁵⁸

5. Ders Kitabında Bulunması Gereken Bazı Hususlar

Hadis dersi öğretim programının, öğrencilerin özgüvenlerini olabildiğince yükseltmesi gerekir. Dolayısıyla bu programın onlara hadis alanında çok yönlü bir birikim ve perspektif kazandırması gerektirmektedir.⁵⁹ Bu bağlamda herhangi bir hadisin kaynağının nasıl gösterildiği, klasik hadis kaynaklarının tanıtıldığı bölümde

⁵¹ Çakan v.dğr., *Hadis Ders Kitabı*, s. 142, 147.

⁵² Çakan v.dğr., *Hadis Ders Kitabı*, s. 44, 99.

⁵³ Çakan v.dğr., *Hadis Ders Kitabı*, s. 8.

⁵⁴ Çakan v.dğr., *Hadis Ders Kitabı*, s. 44.

⁵⁵ Çakan v.dğr., *Hadis Ders Kitabı*, s. 31-32.

⁵⁶ Çakan v.dğr., *Hadis Ders Kitabı*, s. 89.

⁵⁷ Çakan v.dğr., *Hadis Ders Kitabı*, s. 14, 30, 43, 84, 85, 94, 126, 128, 130-131.

⁵⁸ Çakan v.dğr., *Hadis Ders Kitabı*, s. 21-23, 30, 38, 82, 87-88, 94.

⁵⁹ Bu konuda gerekirse haftalık ders saati artırılmalıdır.

'biliyor musunuz?' kutucuğu ile vuzuha kavuşturulmalıdır.⁶⁰ Ders kitabında zikredilen hadislerin kaynaklarının verilmesi olumlu olmakla birlikte bütün öğrencilerin bu atıflarla⁶¹ neyin kastedildiğini anladıklarını söyleyemeyiz. Dolayısıyla öğrencilerin seviyesine uygun bir şekilde temel hadis kaynaklarındaki rivayetlerin nasıl kaynak gösterildiği meselesi, öğretmenlerin tercihinin bırakılmaksızın ders kitabında izah edilmelidir.

Bunlara ilaveten hadis ilminin temel kavramları tanıtılırken senet kavramına verilen örnekte bazı edâ lafızları geçmektedir. Kuşkusuz bu lafızlar bazı öğrencilerin dikkatlerinden kaçmayacaktır. Dolayısıyla hem onların meraklarını giderme hem de ravilerin hadisleri rastgele almadıklarını ifade etme adına yine 'biliyor musunuz?' kutucuğunda hadis tahammül ve eda yolları hakkında kısaca bilgi verilebilir. Öğrencilerin hadis rivayet etmenin gelişi güzel yapılmadığını ve bu işin kurallarının olduğunun farkına varmaları için bu bilgilerin özenle işlenmesinin önemi büyüktür.

Anadolu İmam Hatip Lisesi öğrencilerinin bir kısmının lisans seviyesinde eğitim-öğretim almayacaklarını dikkate aldığımızda; bazı usûl konularının yüzeysel bir şekilde işlenmesinin doğru olmadığını söyleyebiliriz. Özellikle senet tenkidi ölçülerinden sonra bir hadisin ravilerinin adalet ve zabt yönlerinden nasıl incelendiği hususunu uygulamalı olarak öğrencilere göstermek gerekmektedir. Böylesi bir uygulama örneği beşinci ünitenin sonundaki 'her nesilde âlim yetiştirmek' konulu hadisin senedi tamamlanarak yapılabilir. Kuşkusuz bu uygulama örneği sayesinde öğrenciler, hem hadis alanındaki becerilerini geliştirmiş hem de bir dizi kuru bilgileri öğrendikleri düşüncesinden uzaklaşmış olurlar.⁶²

Sonuç

Yeni Hadis dersi öğretim programı ve ders kitabını kısaca ele aldığımız bu çalışmamız ışığında söyleyebiliriz ki anılan program ve ders kitabı öğrencilerin seviyesine uygun olarak hazırlanmıştır. Kitapta hadis usûlü konuları sadeleştirilmiş, Arapça terkiplerden kaçınılmış ve kitabın dili anlaşılır kılınmıştır. Ayrıca her ünitenin sonuna yerleştirilen okuma parçaları ile öğrencilerin Hz. Peygamber'in hadis ve sünnetlerine bağlılığın önemini fark etmeleri arzu edilmiştir. Bu bölümdeki 'hadisten öğrendiklerimiz' başlıkları altında sıralanan maddelerle, adeta hadislerin sadece rivayet malzemesi olmadığı aynı zamanda hayatımıza yön veren kilometre taşları oldukları vurgulanmıştır.

Bununla birlikte ders kitabında geçen bazı kelime ve kavramların yazım ve telaffuzunda yanlışlıkların bulunması, kitabın yeniden titiz bir şekilde son okumasının yapılmasını gerektirmektedir. Hadis dersi öğretim programında tespit

⁶⁰ Örneğin "Kütüb-i Sitte hadis kitaplarından kaynak gösterilirken Buhârî, Müslim, Tirmizî ve Nesâî isimlerinden sonra virgöl, virgülden sonra Müslim ve Muvatta'da kitap adı ve hadis numarası; Buhârî, Tirmizî ve Nesâî'de kitap adı ve bab numarası, Müsned'de ise cilt ve sayfa numarası verilir." gibi bir açıklama cümlesine yer verilebilir.

⁶¹ Buhârî, "İmân", 6; Müslim, "Mukaddime", 5 gibi örnekler için bkz. Çakan v.dğr., *Hadis Ders Kitabı*, s. 46.

⁶² Çakan v.dğr., *Hadis Ders Kitabı*, s. 120-121.

edilen bazı teknik hataların ders kitabına da yansıtıldığı görülmüştür. Bu hatanın öğrencilerde kafa karışıklığına neden olacağı aşîkârdır. Dolayısıyla “Hadis Çeşitleri” adlı dördüncü ünitenin “Ravi Sayısına Göre Hadis Çeşitleri” adlı alt başlığının bölümlerinin yeniden gözden geçirilmesi zorunluluk arz etmektedir.

Bazı konuların bilgi bakımından eksik ve zayıf kalacak bir tarzda işlenmesi ise ders kitabının olumsuzlukları arasında zikredilebilir. Belki bunun nedeni ders kitabına getirilen forma sayısı sınırlandırmasıdır. Ancak günlük hayatta karşılaşılan ve sosyal medyada sık sık tartışılan sorunlara cevap teşkil edecek konuların geçirtilmesinin uygun olmadığı kanaatindeyiz. Bu bağlamda ders kitabında daha genişçe ele alınmasını önerdiğimiz konuların başında; Hz. Peygamber’in dindeki yeri, ona (sav) itaat ve ittiba, onun (sav) beşeri ve peygamberlik yönü, görevleri, örnekliği ve zayıf hadislerle amel gibi mevzular gelmektedir.

Bir hadisin kaynağının nasıl bulunacağı, hadislerin isnatlarında geçen edâ lafızlarının ne anlama geldiği ve ravilerin adalet ve zabt yönlerinden nasıl incelendiği gibi meselelerde verilecek bilgi ve uygulama örneklerinin öğrencilerde kalıcı izler bırakacağı aşîkârdır. Şüphesiz bu bilgi ve uygulama örneklerinin ders kitabında yer alması halinde öğrencilerin hadis ilmi konusundaki bilgi ve becerileri artacak ve adı geçen ilim dalıyla ilgili özgüvenleri yükselecektir. Dolayısıyla bu eksikliklerin giderilmesi, forma sınırlandırmasına feda edilemeyecek kadar büyük öneme haizdir.

Kaynakça

- Akyüz, Hüseyin, “İmam Hatip Liselerinde Hadis Öğretimi Üzerine Bir Değerlendirme Artvin İli Örneği” *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, XII/2, (2012), 134-156.
- Başaran, Selman - Sönmez, M. Ali, *Hadis Usûlü ve Tarihi*, Bursa: Emin Yayınları, 2013.
- Bilgili, İsmail, “Hanefî Fıkıh Medeniyetine İmam Mâtürîdî’nin Katkısı”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 29, (2017), 399-423.
- Çakan, İsmail Lütfî v.dğr., *Hadis Ders Kitabı*, Ankara: MEB Yayınevi, 2017.
- Çakan, İsmail Lütfî, *Hadîs Usûlü*, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2013.
- Ertugay, Recep, “İmam Hatip Liseleri Hadis Ders Kitabının Hadis İlmi Açısından Değerlendirilmesi”, *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, IV/8, (2017), 158-161.
- Ertürk, Mustafa, “Haber-i Vahid”, *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XIV, 349-352.
- Hatib el-Bağdadi, Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Sabit, *el-Kifâye fî Ma’rifeti Usûli İlmi’r-Rivâye* (nşr. Ebû İshâk ed-Dimyâtî), Mevt Ğamr: Dâru’l-Hüdâ, 2002.
- İbn Hacer el-Askalânî, Şihâbuddîn Ebu’l-Fazl Ahmed b. Ali, *Nüzhetü’n-Nazar fî Tavzîhi Nuhbeti’l-Fiker fî Mustalahi Ehli’l-Eser* (nşr. Nurettin İtr), Dimeşk: Matbaatu’s-Sabah, 1414/1993.
- Kandemir, M. Yaşar, “Hadis”, *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XV, 27-64.
- Keleş, Ahmet, *Hadis Tarihi ve Usûlü Dersleri*, Ankara: Fecr Yayınları, 2017.
- Koçyiğit, Talât, *Hadîs Usûlü*, Ankara: A.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1987.
- Komisyon, “Mukaddime”, *Hadislerle İslam*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2013, I, 49-155.

- Semâhî, Muhammed Muhammed, *Ğaysu'l-Musteğîs fî İlmi Mustalahi'l-Hadis*, Mısır: Dâru'l-Ahdi'l-Cedîd, 1970.
- Şehîd es-Sânî, Zeynuddîn b. Ali b. el-Cebe'î el-Âmilî, er-Ri'âye fî İlmi'd-Dirâye (nşr. Abdulhuseyin Muhammed Ali Bakkal), Kum: Mektebetü Âyetillahi'l-Uzmâ el-Mer'aşî en-Necefi, 1433/2012.
- Taberânî, Ebu'l-Kasım Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb, el-Mu'cemu's-Sağîr (nşr. Muhammed Şekûr Mahmûd el-Hâc Emrir), Beyrut: el-Mektebetu'l-İslamî-Dâru 'Amman, 1405/1985.
- Tahhân, Mahmud, *Teysîru Mustalahi'l-Hadis*, Riyad: Mektebetu'l-Me'ârif, 1417/1996.
- Tuzcu, Recep, *Hanefî Usûlünde Hadis (Debûsî Örneği)*, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2014.
- Ünal, İsmail Hakkı, *İmam Ebu Hanife'nin Hadis Anlayışı ve Hanefî Mezhebinin Hadis Metodu*, Ankara: DİB Yayınları, 1994.
- Yücel, Ahmet, *Hadis Usûlü*, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2014.
- T.C. Milli Bakanlığı Anadolu İmam Hatip Lisesi Meslek Dersleri Öğretim Programları, Ankara, 2018, s.44-54; <http://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=317> (erişim: 24.02.2018).